

Partikels van een peuter

Peter de Swart

Radboud Universiteit Nijmegen

In deze bijdrage wil ik kort ingaan op de vraag wat de verwerving van partikels ons kan vertellen over hun betekenis en eventuele betekenisnetwerken waarin ze zich ophouden. Het in kaart brengen van de betekenis en gebruikswijze van partikels is taalkundig gezien vaak een uitdagende klus. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat leerders van het Nederlandse als tweede taal moeite lijken te hebben met deze kleine woordjes (Foolen, 1986; Van der Wouden & Caspers, 2008). Moedertaalsprekers daarentegen lijken partikels zonder al te veel moeite op te pikken (Van der Wouden, 1998). Overeenkomsten zijn er ook tussen beide groepen leerders. Zo heeft De Beijer (2009) laten zien dat de verwervingsvolgorde van modale en aspectuele partikels door T1- en T2-leerders veel op elkaar lijken (zie ook Van Balen, Caspers & Van der Wouden, 2010 voor NT2-sprekers).

Ik zal me hier beperken tot taalverwerving door moedertaalsprekers. We kunnen dit proces vanuit twee kanten bekijken. Ten eerste kan de nadruk liggen op de chronologie; wanneer wordt iets verworven en hoe verhoudt dat zich in de tijd ten opzicht van andere verschijnselen. Zo laat De Beijer (2009) voor een aantal partikels (o.a. *maar* en *al*) zien dat ze al in de loop van het tweede levensjaar geleerd worden en dat er hierbij sprake lijkt te zijn van een bepaalde verwervingsvolgorde (*maar/nog* > *al* > *pas/eens*, zie ook Hogeweg, 2009 voor het gebruik van *wel*). De andere kant van het verwervingsproces behelst het bestuderen van de 'fouten' (afwijkingen van de volwassen norm) die kinderen maken. Dit

Gepubliceerd in:

S. Lestrade, P. de Swart & L. Hogeweg (Red.) (2015).

Addenda. Artikelen voor Ad Foolen (pp. 425–430).

Nijmegen: Radboud Universiteit. ©2015 de auteur(s).

kan ons inzicht geven in het taalsysteem. Bekend is het verschijnsel van overgeneralisatie waarbij de (on)regelmaticheid van het systeem wordt blootgelegd, zoals in het gebruik van zwakke werkwoordsuitgangen bij sterke werkwoorden (*toen komde er een varkentje voorbij*). Ook het bestaan van lexicale gaten kunnen we hieronder scharen. Zo maakt de uiting *ik wil er geentje* het gemis duidelijk van een ontkennende vorm van het dimunitief *eentje*, waar die wel bestaat voor de basisvorm (*een – geen*). Voor partikels suggereert Van der Wouden (1998, p. 159) dat kinderen er “zelden fouten” mee maken. Hieronder wil ik laten zien dat dergelijke fouten – los van hun frequentie – inzicht kunnen verschaffen in de betekenis van partikels.

Ik baseer mij op uitingen van mijn dochter (hierna D), opgetekend tijdens spontane conversaties. Deze kwalitatieve benadering lijkt de laatste jaren wat naar de achtergrond gedrukt door de kwantitatieve wending in de taalwetenschap. Zonder het nut van kwantitatief onderzoek te betwijfelen geldt ook voor de kwalitatieve benadering dat het inzicht kan verschaffen in de taalontwikkeling van kinderen, zelfs als die gebaseerd is op de data van een enkel kind (zie bijv. het werk van Tomasello, 1992). Hoewel ze geen algemene geldigheid hebben, kan de bestudering van een *single case* bijvoorbeeld iets vertellen over de mogelijke betekenisverbanden die een taalgebruiker kan leggen. Een vergelijking met de taaltypologie dringt zich hier op. Een veel toegepaste methodologie binnen dit deelgebied van de taalwetenschap is die van de semantische kaart (Haspelmath, 2003). Een semantische kaart geeft een gestructureerde weergave van een semantisch domein. De vorm van de kaart wordt bepaald door lexicalisatiepatronen in verschillende talen en elke taal weegt daarbij even zwaar. Wanneer we bepaalde betekenis-koppelingen vinden in een taal dan heeft dat zijn directe weerslag op de vorm van de kaart. Op dezelfde manier kunnen we stellen dat de semantische connecties die een individu maakt een indicatie geven van de structuur van het onderliggende semantische domein, zelfs als deze connecties niet bij elke taalgebruiker voorkomen.

Ik richt me hier op het gebruik van de aspectuele partikels *al* en *nog* (of beter: het aspectuele gebruik van deze partikels, aangezien ze ook nog anders gebruikt kunnen worden, zie Vandeweghe, 1992). De betekenis

van deze gebruiken is weergegeven in (1). Ik baseer me hier op Krifka's (2000) representatie van Löbners (1989) analyse van het Duitse *schon* en *noch* (zie ook Vandeweghe, 1992 voor het Nederlands). Hierbij wordt aangenomen dat een zin © (on)waar is van een interval **t**.

- (1) a. AL(**t**,©) assertie: © geldt gedurende **t**
presuppositie: ¬© was waar voorafgaand aan **t**
- b. NOG(**t**, ©) assertie: © geldt gedurende **t**
presuppositie © was waar voorafgaand aan **t**

Deze betekenissen kunnen worden geïllustreerd met onderstaande voorbeelden:

- (2) a. Het licht is al aan.
b. Het licht is nog aan.

Beide zinnenasserteren hetzelfde, dat het licht aan is op het spreekmoment, maar verschillen in hun presuppositie. In voorbeeld (a) was het licht niet aan voorafgaand aan dit moment en in (b) was dat wel het geval.

Laten we nu eens kijken naar het gebruik van deze partikels door D. Laten we eerst vaststellen dat ze – op de leeftijd van 3 jaar – ze beide goed kan gebruiken en dat doorgaans ook doet. Hier geïllustreerd voor *nog*:

- (3) a. De pijn is er niet meer.
Maar de pijn is er nog wel een beetje. (3j:4m)

Hoewel contradictoir, is er met het partikelgebruik in dit voorbeeld niets mis. Het contrast wordt duidelijk gemarkeerd en *nog* wordt gebruikt om aan te geven dat de pijn er op een eerder moment ook was (cf. het gebruik van *niet meer* in de eerste uiting).

Met enige regelmaat vinden we echter ook substitutie van *al* voor *nog* (hier en in volgende voorbeelden staat 'V' voor een volwassen gesprekspartner, niet noodzakelijk dezelfde):

- (4) V: Weet je nog dat we in Rome in dat gebouw waren met een gat in het dak?
D: Ja, dat weet ik al. (3j:4m)

Hoewel hier het juiste partikel wordt gebruikt in de vraag, vervangt ze deze door *al* in haar antwoord (zonder de geërgerde lezing die ook mogelijk is voor de combinatie *weet ik al*).

In voorbeeld (5) staat een eigenschap ter discussie die op het moment van spreken nog steeds van toepassing is en toch gebruikt ze hier het partikel *al*:

- (5) *Context: haar jongere broer doet iets wat alleen past bij gedrag van jonge kinderen:*
D: Hij mag dat. Hij is al klein. (3j:5m)

Het volgende voorbeeld laat zien dat binnen een aantal verder identieke uitingen *nog* wordt ingeruild voor *al*, met behoud van betekenis (die mogelijk ook als niet-aspectueel te classificeren is):

- (6) *Context: speelt een spel dat haar oudere broer nog een baby is:*
D: Hij is nog 1 jaar. Hij is nog 1 jaar. Hij is al 1 jaar. (3j:5m)

Tot slot, dat de verwisseling niet alleen voorkomt bij het aspectuele gebruik, is te zien in onderstaand voorbeeld waarin sprake is van een scalair gebruik (*hoeveel nog*):

- (7) *Context: na een flinke slok uit haar glas te hebben gedronken:*
D: Kijk eens hoeveel ik al heb. (3j:5m)

Het gebruik van *al* in plaats van *nog* is te begrijpen op grond van de betekenissen in (1). De twee partikels delen hun assertie en zijn op grond daarvan inwisselbaar. Ze verschillen echter in hun presuppositie, maar dit is blijkbaar geen reden om substitutie te blokkeren. Het kan dus zijn dat die presupposities nog niet geheel duidelijk zijn. De aard van de presupposities speelt hierbij mogelijk een rol aangezien deze erg vergelijkbaar zijn (allebei hebben ze betrekking op een eerder moment). Deze analyse voorspelt dat de vervanging van partikels net zo makkelijk de andere kant

op zou kunnen voorkomen (*nog* voor *al*), maar dit lijkt niet het geval. Dit is misschien te relateren aan het feit dat de aanwezigheid van negatie de presuppositie van *al* complexer maakt en dat deze moeilijker te verwerven is, maar sluitend is die verklaring (*nog*) niet. Het zou wel kunnen verklaren waarom *al* gemiddeld later wordt verworven dan *nog* (De Beijer, 2009).

De substituties van *nog* door *al* laten zien dat hun betekenissen duidelijk gerelateerd zijn in de representatie van deze (jonge) spreker. In de terminologie van de semantische kaart: ze delen een semantisch netwerk. Deze bevinding sluit aan bij de dualiteitsanalyse van Löbner (1989) (zie ook Vandeweghe, 1992), waarbij partikels zijn georganiseerd in een netwerk van opposities in termen van negatie. In het temporele gebruik van *al/nog* gaat het dan ook om *niet meer* en *nog niet*. Extra ondersteuning voor deze analyse is wellicht te halen uit het volgende voorbeeld:

- (8) V: Hoe heb je dan tegen de computer getikt?
D: Dat weet ik nog niet. (3j:4m)

Hier lijkt *niet meer* vervangen te zijn door *nog niet*. Helemaal zeker is dat echter niet, omdat ik het antwoord in (b) ook wel heb gehoord op vragen zonder temporele dimensie (bijv. *Waarom vind je chocolade lekker?*). Het is dus mogelijk dat *nog* hier meer als een intensiveerder wordt gebruikt.

Ontwikkeling van het netwerk lijkt ook naar voren te komen uit onderstaand voorbeeld waarin *pas/nog maar*, dat via interne negatie gekoppeld is aan het scalaire gebruik van *nog*, wordt vervangen door *nog*:

- (9) Context: over een kindje op de opvang.
D: Hij is nog heel klein. Hij is nog twee. (3j:4m)

Dit ondersteunt ook het verwervingstraject gevonden door De Beijer (2009) waarin *pas* na *nog* (en *al*) komt.

De bovenstaande voorbeelden laten zien dat de kwalitatieve bestudering van partikelgebruik door kinderen ons niet alleen inzicht geeft in de taalontwikkeling, maar ook in het onderliggende semantisch domein. Systematische uitbreiding naar de context van taalverwerving lijkt dan ook een waardevolle aanvulling op het partikelonderzoek.

Referenties

- van Balen, E., Caspers, J. & van der Wouden, T. (2010). Modale partikels in het Nederlands als tweede taal: Aanwijzingen voor een vaste verwervingsvolgorde. *Internationale Neerlandistiek*, 48, 31–40.
- de Beijer, W. (2009). *The emergence of Dutch modal and aspectual particles*. Masterscriptie, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Foolen, A. (1986). “Typical Dutch noises with no particular meaning”: Modale partikels als leerprobleem in het onderwijs Nederlands als vreemde taal. In *Verslag van het negende colloquium van docenten in de Neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten* (pp. 39–57). 's-Gravenhage: IVN.
- Haspelmath, M. (2003). The geometry of grammatical meaning: Semantic maps and cross-linguistic comparison. In M. Tomasello (Red.), *The new psychology of language* (Deel 2, pp. 211–242). Mahwah/New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hogeweg, L. (2009). *Word in process: On the interpretation, acquisition and production of words* (proefschrift, Radboud Universiteit Nijmegen).
- Krifka, M. (2000). Alternatives for aspectual particles: Semantics of *still* and *already*. In *Proceedings of the twenty-sixth annual meeting of the Berkeley Linguistics Society: General session and parasession on aspect* (pp. 401–412).
- Löbner, S. (1989). German *schon - erst - noch*: An integrated analysis. *Linguistics and Philosophy*, 12, 167–212.
- Tomasello, M. (1992). *First verbs: A case study of early grammatical development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vandeweghe, W. (1992). *Perspectivische evaluatie in het Nederlands: De partikels van de al/nog/pas-groep*. Gent: KANTL.
- van der Wouden, T. & Caspers, J. (2008). Partikels als leerprobleem in het Nederlands als tweede taal. *Internationale Neerlandistiek*, 46, 33–45.
- van der Wouden, T. (1998). Waar Machteld nou? *TABU*, 28, 159–161